

SAHNEDEKİ ÖMÜR

•
Süreyya EZİZOVA*

XVIII-XIX yüzyıl gerek Azerbaycan tiyatrosunda gerekse de Rus tiyatro geleneklerinde rönesans dönemi olarak nitelenebilir. Tiyatronun, toplumun gelişmesinde ve şekillenmesindeki temel rolü, onun günün en büyük kültürel olayına dönüşmesinde idi. Tabii ki kurulduğu ilk yıllarda büyük bir tepki ile karşılanırsa da sonraki dönemde sanat denilince tiyatro akıllara gelen ilk kültür alanı oldu.

Belli dönemlerde çeşitli akımlar, sistemler mevcut olmuştur. Ama tiyatronun hayatında gerçekçi sahne tatbikatı sistemi keskin dönüş yarattı. Bu sahne öğretisinin temelini Konstantin Sergeyeviç Alekseyev Stanslavski attı.

*Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncəsənət Üniversitesi

Stanslavski sistemi adıyla bilinen kendi yarattığı sisteminin amacını “*sanatsal açıdan inandırıcı karakterler aracılığıyla sahnedeki rolün insan ruhunun hayatını tecessüm ettirmeye oyuncuya yardımcı olmaktadır*” Yazar “*Aktörün Öz Üzerinde İş-Bir Aktör Hazırlanıyor-*” kitabında bu sahne eğitiminin pedagojik açıdan o kadar net açıklıyor ki Amerika’nın ünlü “*Tulane Drama Reviv*” dergisinde 1964 yılında kitabı yorumlarken kitabın beş yıl önce İngilizceye çevrilmemesine üzülüyor. Eğer bu kitap zamanında tercüme edilseydi Amerikan tiyatrosunun yönelmesinde kesin değişiklikle sonuçlanacağını itiraf ediyor.

Rus tiyatro geleneği ile sürekli bağlı olan Azerbaycan tiyatrosunda bu sahne tatbikatının seçkin temsilcileri vardır. Yazarlıkta *Mirze Feteli Ahundov*’la başlayan bu akım daha sonra genişledi.

Gerçekçi oyuncu okulundan bahsederken tabii ki *Hüseyin Ereblinski*, *Ayaz Veliyev*, *Cihangir Zeynalov* gibi duayenleri kaydetmemek olmaz. Tabii ki onların her biri hakkında değil, yalnızca *Cihangir Zeynalov*’un yaratıcılığını konuşuyoruz, biz onun sanat hayatını karakterize ederken birçok yönlerden yaklaşmalıyız. Başlıca neden ise onun çok yönlü yaratıcılığının estetik mahiyetini tetkik etmektir. Onu oyuncu, yönetmen, eğitimci, kuramcı olarak değerlendirirsek onun tiyatrodaki faaliyetini rastlantı değilde profesyonel bir faaliyet olarak adlandırmak mümkündür.

Kendini halkının fedaisi olarak gören ve bu yönde elinden geleni esirgemeyen seçkin adam tiyatro sanatında birkaç yenilikçi adım atmıştır.

Bu yönde sadece yaratıcılık ve yeteneğini değil ayrıca malikanesini, mal varlığını seferber etmiştir. Onun halkına bıraktığı en büyük miras ise kendi tabirince ifade edersek **tiyatro** idi.

Döneminin düşünür aydını Azerbaycan tiyatrosunun novator(yenilik yaratan) kişiliği *Kerbelayı Cihangir Zeynalov* kendi yaratıcılık kalitelerine göre devrini aşan bugünde saygıyla anılan millî tiyatromuzun iftiharıdır. Kendisine gururla klasik tiyatromuzun sütunu desek yanılmayız. Sadece onun çevresindeki aydınların adını zikrederek C.

Zeynalov hakkındaki görüşlerimizi pekiştirelim *Necef Bey Vezirov*, *Neriman Nerimanov*, *Hasan bey Zerdabi*, *Abdulrahim bey Hakverdiyev*, *Hüseyin Ereblinski*, *Samet Mansur* vs.

O, 21 Eylül 1865 tarihinde tüccar Meşedi Rıza’nın ailesinde doğmuştur. O da babasının yolunu izleyerek esnaflık yapmış ama bu onun sanatla ilgili faaliyetlerine engel olmamış aksine yardım etmiştir.

C. Zeynalov ilkokul eğitimini Öncuman Okulu’nda almıştır. Orada bilgilere derinden vakıf olmuş, kendi gayretiyle Rusça, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini mükemmel öğrenmiştir. Onun bu dillere sahip olması çeşitli edebiyatları ilk versiyonunda okumaya yardım etmiştir. Hatta onun Osmanlı Türkçesi’ni de bildiğini kanıtlayan mektupları da vardır.

Onun kişisel özelliklerinden söz ederken Klasik Türk Edebiyatçıları Abdülhak Hamid, Namık Kemal ve Şemsettin Sami, Azerbaycan ve Doğu şiiiri, XVIII-XIX Rusya-Avrupa tiyatrolarının edebiyatlarından oluşan zengin kütüphanesinden bahsetmeden geçmek mümkün değildir.

Eleştirmen edebiyatçı Cafer Caferov onu karakterize ederek: “*Hergah 90 yıllarında Cihangir Zeynalov kendisi millî tiyatro çalışmalarına büyük qereti ve teşviki olan bir oyuncu adam gibi takdir edilirken onunla beraber oyunlarda katılım edânlərində oyuncu sanatına giderek sahip-lendikleri basında kutlanıyordu*” onun yaratıcı-

lığına her dönem için güncelliğini ön plana çıkarılıyor.

Cihangir Zeynalov'un sanatından bahsederken onun yaşadığı dönemi karakterize etmek için aynı dönemde tiyatronun mükemmelleşmesi için yapılan önemli çalışmaları da öğrenmek gerekir. Henüz tiyatronun tam olarak oluşmadığı aynı dönem tiyatro adamlarının omuzlarına ağır bir görev düşüyordu. Tiyatronun, en önemli unsur olan izleyici için cazip hale getirilmesi gerekiyordu. Bunun için M. F. Ahundov, N. Vezirov, A. Hakverdiyev, Ü. Hacibeyov yaratıcılığında yazarlığa özel yer ayırsalarda bu eserleri sahneye koymak için gerekli imkan yoktu. Bunun başlıca sebebi ise maddi ve mekan sorunu ile yetenekli profesyonel oyuncu gruplarının olmamasıydı.

Azerbaycan tiyatrosunun tarihine baktığımızda halk tiyatroları ve orta tiyatroları olsa da repertuarında dramatik açıdan düşündürücü, anlamlı eserlerin boşluğu bu mesleğin oluşmasına engel oluyordu. Uygun ortam yetersizliği de o dönem için genel bir sorundu.

Tiyatronun aynı dönemine kısaca göz atılmaktaki amacımız C. Zeynalovun tiyatrodaki faaliyetlerinin aynı dönem için önemini vurgulamaktır. Tiyatro sanatının oluşmasında önemli aşamada onun tiyatro için attığı kararlı adımlar, getirdiği yenilikleri kahramanlık olarak değerlendirebiliriz. Parlak yetenek sahibi olan C. Zeynalov 1885 yılında sahneye çıktı. Ömrünün sadece 33 yılını bu sanata adanmış, ulusal tiyatromuza verdiği emekler Azerbaycan oyuncu okulunun temelini teşkil etmiştir. O gerçek anlamda kendini yetiştirmiş, büyük saygınlık kazanmıştır. Bu onun kendi mesleğine, tiyatro-oyuncu sanatı arasında doğru ilişki kurması, her karakter üzerinde hassasiyetle çalışması ve yeteneği sayesinde gelişti.

O hayatının sonuna kadar bu sanata sadık kalarak, tiyatrodan, sahneden uzaklaşmamıştır. İhtisası oyuncu olmasada kendi işine saygı ve sevgiyle yaklaşması onu net olarak profesyonel oyuncu olarak adlandırmamızı mümkün kılıyor. Tabii ki ilk oyuncularımızdan hiç biri özel eğitim almamıştır ancak onların çoğu gerçek anlamda oyuncuydu. Bunun nedeni yetenek, ilham ve

sevğiden kaynaklanıyordu. Fakat C. Zeynalov'un farklılığı onun birçok dilleri bilmesi ve dünya edebiyatı ile tanışması idi. C.Zeynalov kendisi komik karakterdi ama o büyük ustalıklı komikliği hafiflikten ustalıklı ayırmıştı. Bu onun sanatına olan hürmetinden kaynaklanıyordu.

Onun rolü üzerindeki çalışma prensibinin öğrenilmesinde oldukça önemlidir. Genç oyuncular için örnek kabul edilebilecek özelliklere sahiptir. Onun rolüne yaklaşımı, en küçük rolüne bile saygıyla yaklaşımı profesyonellik alameti idi. O, ona verilmiş kahramanını araştırıyor, öğreniyor, karakteristik özelliklerini benimsiyor, sahneye uygun karakter çıkarıyordu. Hatta o kahramanlarını o derecede net öğreniyordu ki onun esere ilave ettiği doğaçlama yazarları kızdırmıyor aksine bunu dikkatlerinden kaçırdıklarını itiraf ediyorlardı. Yazarlar onun sanatı ile övünüyorlardı. Kahramanlarını büyük hevesle ona teslim ediyorlardı. Çünkü o kendi rolünün her sözü her cümle, her hareketi üzerinde çalışıyor, düşünüp bakıyordu. O kendi üzerinde çalışarak sanatçı gibi ruhsal-psikolojik durumunu üst düzeyde tutuyordu.

Doğallığı, içtenliği ve mükemmelliği içinde ustalıklı birleştiren sanatçı, realist ekolün temsilcisi olarak genç oyunculardan da bu özellikleri gerektiriyordu. O komik karakterlerle birlikte dramatik karakterleri de ustalıklı ifa ediyordu. "Bahtsız genç-Samet, Qaçaqqlar'da İhtiyar Moru gibi dramatik rolleri de aynı başarıyla oynuyordu. Fakat o bununla birlikte komedi türüne ağırlık veriyordu. Rastlantı değildir, M. F. Ahundov dram eserlerini yazarken komedi tarzında yazıyordu. C. Zeynalov'un göre "Komedi yazan edip'in görevi gerçeği göstermekse, aktörün de görevi gerçeği sahnede canlandırmak, onu açmak ve etkili kılmaktır".

Onun üstün sanatını genç yazar Hamide Nizamiqızı şöyle değerlendiriyordu: "Gerçek sanat gibi gerçek sanatçı da mekan, zaman kavramlarını altüst ederek yaşıyor. Kendisinin ebediyet makamında gerçek değerini alır. Bu ebedi saadetin kısmet olduğu sanatçılardan biri de ünlü tiyatro fedaisi, aktör ve eğitimci Cihangir Zeynalov'dur".

Gerçekten C.Zeynalov kendi yaratıcılığı ile zaman ve mekan ve mekanın sınırlarını, zincirlerini kırdı.

İlk olarak söylemek gerekir ki, Cihangir Zeynalov millî tiyatro için bir çok ilklere imzasını atmıştır.

Bunlardan en önemlisi ilk üç profesyonel aktörlerden biridir.

“Ev tiyatrosunun” yaratıcısıdır. Zamanının sanatsal problemlerine hassaslıkla yaklaşan Cihangir Zeynalov kendi evini tiyatroya dönüştürmüş, provalarını hep burada yapmıştır.

Hayır işleriyle tanınan C.Zeynalov fakir aktörler, sevdikleri sanattan gitmesinler ve ailelerini geçindirebilsinler diye onlara her ay maaş ayırır ve böylece tiyatro bir sanat dalı gibi inkişafa gider.

O derin tecrübelerini kaleme alan ilk teorisyen olarak tarihe geçmiştir.

Nesibe ZEYNELOVA ve Cihangir NAVRUZOV

Azerbaycan tiyatrosunda Bakü’de yaşayan Rus, Gürcü, Polyak, Yahudi aydınlarının seveerek izledikleri, şahsiyetine ve duruşuna saygı duydukları ilk aktördür Cihangir Zeynalov.

Daha saymadığımız bir çok özelliklere ve ilklere sahip olan C.Zeynalov’un sanatını daha babasının çocuk yaşlarında kaybeden kızı Nesibe Zeynalova devam ettirir. Babasının adını gereğince yaşatan, babasının yarım kalmış sanatını devam ettiren N. Zeynalova tiyatro ve sinema tarihine adını yazdırır ve zamanının en önemli aktristleri arasına girer.

Sanat yolu bu ailenin alınına yazılmış gibi torunu Cihangir Novruzov onun yolunu devam ettirdi. Çok enteresan bir durumdur ki, birbirini tekrarlamayan bu büyük üç sanatçı Azerbaycan tiyatrosunun sütunu, simasını oluşturuyor. Torun C. Novruzov gerek televizyon, sinema ve tiyatrodaki yarattığı karakterlerle onların adını yüksek tutuyor, özgün çizgilerle tiyatromuza yeni bir nefes, yeni yön veriyor. Dedesinden başlayan anneyle devam eden bu sanat yolunda ilerlemeye başlar ve soy köküne layık bir sanatçı olur. Hatta 2015 yılında Dedesinin doğumunun 150. yılına adanmış, “Cihangir’den Cihangir’e” adlı hatıra gecesinde büyük bir oyun hazırlıyor ve büyük seyirci beğenisi kazanıyor. Bununla sanki babasına ve annesine olan sanat borcunu ödüyor. Sanatçı şu anda Türkiye’nin Adana şehrinde Çukurova Üniversitesi Devlet Konservatuarı’nın Tiyatro bölümünde çalışmaktadır.

O tiyatroya çok hassas yaklaştı, bu alandaki arayışlarını teorisyen olarak kaleme aldı. Böylece genç kuşaklar için büyük bir miras bıraktı. Bu onu eğitimi olarak nitelendirirdi. Sahne sanatı ilkelerine dayanan ve bu nedenle kendi bireysel çerçevesinden çıkarak bir eğilim, bir okul olabilme gücü kazandı. Onun sanatını öğrenmek gelecek neslin gelişimi için çok faydalı olacaktır.

Kaynaklar:

K.S.Stanslavski “Benim sahne hayatım”

C.Caferov “Cihangir Zeynalov” (Bakü – 1968)

İ.Rehimli “Azerbaycan tiyatro tarihi” (Bakü: Çaşıoğlu, 2005)